

Vieta šeimoje – vieta gyvenime

2008'07

MILDA ASTRAUSKAITĖ

Magistrantūros studijų metu turėjau galimybę susipažinti su vienu iš ryškiausių individualiosios (šių kryptį pradėjo A. Adleris) psichologijos atstovų, profesoriumi Roy M. Kern, šiuo metu dirbančiu ir dėstančiu Vytauto Didžiojo universitete. Kalbėdamas apie vaikų gimimo eiliškumą šeimoje, jis mums uždavė klausimą, domėdamasis, kurie iš mūsų yra šeimos pirmagimiai, kurie - vidurinieji vaikai ir kurie - jaunėliai. Pamatėme tam tikrą sistemą, į kurią profesorius atkreipė dėmesį: pirmagimiai sėdėjo šalia pirmagimių, vidurinieji vaikai taip pat grupavosi gretimai vienas kito, tas pats principas galiojo ir tarp jaunėlių. Visi mes sėdėjome šalia asmenų, kurie pagal A. Adlerio gimimo eiliškumo teoriją turėtų būti panašūs savo būdu. Ko gero, tuomet man pirmą kartą kilo klausimas: o gal iš tiesų gimimo eiliškumas turi reikšmės mūsų asmenybei?

Daugelis mokslininkų mano, kad individo vieta tarp brolių ir seserų gali lemti tolesnį jo vystymąsi. Vaikų gimimo eiliškumas gali mums padėti suprasti, kodėl mes esame tokie, kokie esame. Žinoma, yra sunku tiksliai nuspėti, kokie mes ar mūsų vaikai tapsime suaugę, kadangi yra daugybė kitų jėgų, kurios gali įsikišti ir paveikti mus supančią aplinką. Klausimai ir mitai apie tai vis dar sukasi mokslininkų galvose. Iki šių dienų negalima nei patvirtinti, nei paneigti to, ką apie vaikų pozicijas šeimoje teigia individualiosios psichologijos atstovai.

Kur tavo vieta?

Pradžioje apžvelkime psichologo Kevin Leman sudarytas tris charakterio bruožų grupes, kurios parodo tris pagrindines vaikų gimimo eiliškumo pozicijas. Išsirinkite iš žemiau esančiųjų grupę, kuri geriausiai apibūdina jus:

- Siekiantis tobulumo, patikimas, organizuotas, linkęs kritikuoti, rimtas, akademiškas.
- Tarpininkaujantis, vengiantis konfliktų, nepriklausomas, nepaprastai ištikimas bendraminčių ar bendraamžių grupei, turintis daug draugų.
- Mokantis manipuliuoti, žavus, dažniau kaltinantis kitus ar aplinką, mėgstantis pasirodyti.

Jei save identifikavote pirmoje savybių grupėje, jūs, ko gero, esate pirmagimis arba vienintelis vaikas šeimoje. Jei jums labiau tinka antrasis sąrašas, tikėtina, kad jūs - vidurinis vaikas. Na, o, jei save atradote trečiojoje savybių grupėje, tuomet jūs, ko gero, šeimos jaunėlis.

Tai nėra astrologinės prognozės atmaina, o gimimo eiliškumas nėra paprasta sistema, suskirstanti į kategorijas visus pirmagimius, antragimius ir jauniausius vaikus šeimoje. Gimimo eiliškumas tik numato tam tikras tendencijas ir svarbiausius charakterio ypatumus, kurie gali atsiskleisti vaikui augant šeimoje.

Tam, kad geriau suprastume gimimo eiliškumą ir būtume tikri, jog tai nėra tik mistiškas, nepagrįstas prasimanymas, svarbu pažvelgti ne tik pro teorinius psichologų akinius. Ko gero, mus labiau domina šios teorijos atspindys kasdieniniame šeimos gyvenime. Mes pasikalbėjome su viena trijų vaikų mama (šiam straipsnyje ją pavadiname Jolita) ir paklausėme jos keleto klausimų apie tai, kokios įtakos gimimo eiliškumo principai turi šios moters šeimai. Taigi,

žvilgtelėkime pro rakto skylutę ir pastebėkime, kaip Adlerio gimimo eiliškumo teorija atrodo realios šeimos kontekste.

Ką mums duoda vieta šeimoje?

Pirmagimiai...

Teorija teigia, kad pirmagimiai dažniau būna perfekcionistai, dori, linkę kritikuoti, rimti, konservatyvūs, siekiantys tikslo, organizuoti, linkę aukotis, besistengiantys įtikti kitiems, tikintys autoritetais, pasitikintys savimi, patikimi, lojalūs, remiantys teisingumą ir tvarką.

Jolita sako: „Mano vyresnėlis net žiūrėdamas televizorių komentuoja įvykius ar faktus, neatitinkančius tam tikrų moralinių normų ar tokius, kurie jam neatrodo „teisingi“.

Pagal teoriją pirmagimiai gali būti labiau motyvuoti siekti, kilti karjeros laiptais, nei jų jaunesnieji broliai ir seserys. Šie žmonės dažniau renkasi tokias profesines sritis, kaip mokslas, medicina, teisė, finansai. Tipiškas pirmagimis renkasi užsiėmimus, kurie reikalauja tikslumo, didelės koncentracijos ir susikaupimo.

Jolita sako, kad jos sūnus mėgsta skaityti knygas, domisi istorija. Paklausta, ar jos sūnų galima pavadinti perfekcionistu, ji nedvejodama tai patvirtina. „Taip, ir labai pedantišku. Jis yra beprotiškai tikslus. Štai, pavyzdžiui, atsidarai stalčius ir matai, kaip sudėtos knygos : jokio pašalinio popierėlio, viskas tvarkingai sudėta. Jam būdingas tvarkos ir higienos laikymasis visose situacijose.“

Dažnai pirmagimiui būdingas ir įsitikinimas, kad aplinkiniai tave rimtai priima. Nenuostabu, kad pirmagimiai dažnai siekia lyderio pozicijų ar aukštų postų. 52 proc. JAV prezidentų bei apie 50 proc. tarptautinių aukščiausiųjų vadovų buvo pirmagimiai (tik keturi prezidentai buvo jaunėliai).

„Asmeniškai svarbioje ir patinkančioje veikloje mano pirmasis sūnus iš tiesų siekia būti geriausias. Tai pastebime iš to, kaip jis elgiasi šeimoje, sportuodamas“, - pasakoja trijų sūnų mama. Jolita sako, kad jos vyriausiasis sūnus turi aiškius ir konkrečius tikslus, kurių siekia.

Dėmesys, atsakomybės ugdymas bei tam tikras spaudimas vyriausiąją šeimos vaiką persekioja nuo mažų dienų. Jolita sako, kad vyriausiajam sūnui tebuvo penkeri, kai gimė jo jaunesnis brolukas, tačiau jau tada jis eidavo parnešti maisto naujagimiui.

Taigi, pirmagimiai dažniausiai turi daugiau pareigų, jie dažniau drausminami, baudžiami, o to išvengia jaunesni jo broliai ir seserys. Be to, pirmagimiai dažniau mokomi sekti tėvo ar mamos pavyzdžiu. Pašnekovė sako, kad jos šeimoje pirmagimis turi ryšias tėvo savybes, dažnai tiesiog nesąmoningai elgiasi kaip jis. Štai dar vienas puikus pavyzdys, atskleidžiantis pirmagimio valdingumą ir tėvišką bei griežtą būdą: „Kai mūsų nėra namuose, vyresnysis ateina į viduriniojo brolio kambarį, išjungia televizorių, padeda kuprinę prie stalo ir sako: „Tu dabar eisi ruošti pamokas, o aš žiūrėsiu televizorių.“ Taigi, posakis „obuolys nuo obels netoli rieda“ pirmagimiams labai tinka.

Vidurinysis vaikas arba „vėlė be vietos“

Pagal teoriją viduriniojo vaiko būdo bruožai yra prieštaraujantys. Jis sugeba būti geru tarpininku, vengia konflikto, yra nepriklausomas bei nepaprastai ištikimas bendraminčių ar bendraamžių grupei.

Toks vaikas gali būti drovus ir ramus arba, atvirkščiai, draugiškas ir lengvai bendraujantis. Jis gali būti nekantrus ir greitai susinervinantis ar, atvirkščiai, atsipalaidavęs, turintis paprastą požiūrį į gyvenimą. Vidurinis vaikas gali būti rungtyniaujantis arba nerūpestingas, „juoda avis“ arba „balta varna“ šeimoje, šeimos „taikdarys“.

Tokių skirtumų priežastis yra savęs lyginimas su tam tikru pavyzdžiu, kuriuo dažniausiai tampa pirmagimis. Taigi, jei vidurinis vaikas manys, kad jis gali varžytis su savo vyresniu broliu ar seserimi, jis, ko gero, tai ir darys. Tačiau, jei vyresnysis vaikas yra stipresnis, protingesnis ir visada minimas kaip pavyzdys, antragimis dažniausiai eis kitu keliu. Bendros visų tyrimų apie gimimo eiliškumą išvados liudija, kad antragimiai greičiausiai turės visiškai skirtingą charakterį nei pirmagimiai.

Jolita sako, kad jos šeimoje lyderio vaidmenį atlieka vyriausiasis vaikas, taigi vidurinis šeimoje pirmauti nesistengia, tačiau jis siekia būti lyderiu mokykloje, kur vyriausiasis brolis neturi įtakos ir konkurencijos nekelia.

Vidurinis vaikas dažnai savo poziciją šeimoje apibūdina taip: „vėlė be vietos“, „nesuprastas“, „kaip šuniui penkta koja“. Jis dažnai būna apeinamas ar užgožiamas savo jaunesnių ir vyresnių brolių, štai kodėl vidurinėliai labai vertina bendraamžius, draugus, bendraminčius. Taip jie gauna pripažinimą, yra gerbiami ir branginami.

Jolita taip pat tvirtina, kad vidurinis sūnus dažniausiai jaučiasi esantis šešėlyje ir pats sako: „Esu nepastebimas, trūksta dėmesio.“ Kartais jam netgi būdingas tam tikras manipuliavimas savo padėtimi. Mama papasakoja tokį atvejį: „Štai sėdi vidurinis, nukabinęs nosį, liūdnas, ir sako: „Manęs niekas nemylė, aš toks vargšas, man taip sunku.“ Tuomet pasidaro jo gaila ir kompensuojant tenka jį kažkur pasiimti pramogauti. Broliai lieka namie.“

Dėl savo eiliškumo šeimoje jis išmoka derėtis, eiti į kompromisą bei prireikus išvengti konflikto. Apie viduriniojo vaiko bendravimo įgūdžius paklausėme ir Jolitos. Ji mums papasakojo istoriją iš vienos savo kelionių. „Atostogų metu, viešint užsienyje, vaikas, pats rodydamas iniciatyvą, bandė susikalbėti su vietiniais gyventojais. Nors mes svečiavomės šalyje, kur žmonės nepasižymi šiltumu ir draugiškumu svetimšaliams, sūnus nepabūgo - jam toks elgesys yra būdingas. Jį galima vežtis į keliones, jei reikia pagalbos, jis gali būti vertėju. Sugebėjimas paprastai bendrauti - turbūt ryškiausias jo bruožas.“

Jaunėliai - žavingieji manipulatoriai

Jauniausieji vaikai šeimoje yra draugiški, šiek tiek išsiblaškę, žavingi manipulatoriai. Jolita sako, kad ir jos šeimoje jaunėlis laikosi principo „aš žavus, mielas, geras, šaunus, pats mažiausias“. „Kai mažasis ko nors nori, atbėga ir sako: „Mamyte, tėveli, aš jus labai myliu, aš ir broliukus myliu, jūs man patys geriausi žmonės pasaulyje, ar galite man nupirkti ...?“

Tipiškas jaunėlių bruožas - jų nerūpestingumas ir gyvumas. Jaunesnieji vaikai dažnai vadinami kompanijos sielomis, populiarumą užsitarnaujantys savo linksmu kvailiojimu. Ko gero, šie vaikai išmoka tai daryti dar gyvendami šeimoje, kai su vyresniaisiais broliais ir seserimis tenka varžytis dėl dėmesio.

Mūsų pašnekovė tvirtina, kad jaunėlis sūnus stengiasi bendrauti su aplinkiniais. Jis labai aktyviai dalyvauja visur - piešia, šoka, lanko muzikos mokyklą. Per saviraišką jis išsikovoja dėmesį. Jolita teigia, kad geriausiai jos sūnų apibūdina pasakymas: „visur vienu metu“.

Teorija tvirtina, kad yra ir kita jaunėliams būdingų bruožų grupė. Be to, kad yra žavūs, draugiški, prieraišūs ir nekomplikuoti, jie taip pat gali būti maištingi, kritiškai, temperamentingi, išlepinti, nekantrūs ir audringi. Tai - tamsioji jaunėlių pusė.

Šis tas pabaigai...

Vaikų gimimo eiliškumas nėra vienintelis faktorius, veikiantis tai, kokie mes būsim suaugę ir, ko gero, neverta į tai žiūrėti, kaip į teoremą ar nenuginčijamą faktą.

Tai, koks požiūris į save yra skiepijamas vaikui, šeimos atmosfera, santykiai tarp tėvų ir vaikų, socialinė ir ekonominė situacija bei daugelis kitų faktorių taip pat daro reikšmingą įtaką vaiko asmenybės vystymuisi.

Norite, kad jūsų vaikas būtų unikalus ir savitas, neužgožtas ir nepaveiktas savo brolių ir seserų? Praleiskite kurį laiką su kiekvienu vaiku atskirai, individualiai, kad kiekvienas iš jų pajustų, jog yra lygus, niekuo ne prastesnis ar ne geresnis nei kuris nors kitas jo brolis ar sesuo. A. Adleris teigė, kad gimimo eiliškumo įtaka praras reikšmę tuomet, kai šeima taps mažiau autokratiška, bus demokratiškesnė ir labiau bendradarbiaujanti nei reikalaujanti. Nereikia akiai tikėti nė viena perskaityta teorija - juk gyvename ne pagal vadovėlį, teorija ir praktika dažnai prasilenkia, todėl kurkite savo šeimos teoriją.

Geriausie patarimai pirmagimiui:

1. *Nešok aukščiau bambos.* Pirmagimiai dažnai įsitraukia į pernelyg daug veiklų. Jie dažnai stokoja laiko patiems sau.
2. *Išmok pasakyti „ne“.* Daugelis pirmagimių stengiasi įtikti kitiems: jiems patinka kitų pripažinimas, todėl dažniausiai visada priima kitų pakvietimus, prašymus, pasiūlymus. Vienas iš geriausių būdų, kaip išmokyti pasakyti „ne“, yra suvokti savo ribas.
3. *Sumažink reikalavimus sau.* Su pirmagimių tėvai sieja didelius lūkesčius, iš jų tikimasi ir reikalaujama daugiau nei iš kitų šeimos vaikų. Natūralu, kad tu taip pat esi labai reiklus sau, nori būti pirmas, geriausias, tobulas. Tačiau geriau padaryk šiek tiek mažiau ir tiesiog džiaukis gyvenimu.
4. *Mėgaukis natūraliu smalsumu.* Pirmagimiai yra žinomi kaip „kodėlčiai“, užduodantys daug klausimų, besigilinantys į smulkias detales. Neatsiprašinėk dėl šio savo bruožo, tai greičiau lyderio ženklas. Lyderio, kuris gali aiškiai suvokti situaciją, išskirti, kas turi būti padaryta, ir tuomet visa tai pritaikyti logiškame „žingsnis po žingsnio“ procese.
5. *Neskubėk.* Kaip pirmagimis tu turėtum būti apdairus ir atsargus žmogus. Neleisk žmonėms tavęs įstumti į neapgalvotą situaciją, tuomet, kai jauti, kad tau reikia laiko apsispręsti.
6. *Jei esi „rimtuolis“, neužmiršk ir humoro jausmo.* Išmok pasijuokti iš savo klaidų. Priimk faktą, kad tu gali klysti - tiek dabar, tiek ateityje. Klaidos yra nuostabus būdas mokytis ir tobulėti.
7. *Niekuomet neatsiprašinėk už savo sąžiningumą ir organizuotumą.* Kaip pirmagimis tu jauti poreikį viską struktūruoti, tau norisi sudarinėti sąrašus, dienotvarkes, tvarkaraščius.

Geriausie patarimai viduriniajam vaikui:

1. *Vystyk savo natūralius bendravimo su žmonėmis įgūdžius.* Vidurinysis vaikas turi tvirtus, į žmones orientuotus bendravimo įgūdžius. Juos jis išugdo dėl nuolatinio tarpininkavimo ir derėjimosi augant šeimoje. Panaudok šiuos įgūdžius vertindamas gyvenimiškas situacijas abipusiškai, priimk gyvenimą tokį, koks jis iš tiesų yra.
2. *Mėgaukis savo unikalumu.* Jei esi „laisvos sielos“ tipas, kovok už savo unikalumą. Atmink, kad kompanijos dažnai ieško žmonių, pasižyminčių unikaliu mąstymu ir idėjomis.
3. *Reikšk save.* Vidurinieji vaikai gali jausti, kad niekas jų nenorės išgirsti, kadangi jie patys užaugo šeimoje, kur buvo mažiau pastebimi ir ne visada girdimi. Užuoat atsiprašinęs dėl savo nuomonės ar baimės ką nors pasiūlyti, pasidalink savo mintimis su kitais.
4. *Orietuokis į reikšmingus santykius.* Jei tau tinka „bendraujančio, daug draugų turinčio“ žmogaus etiketė, mėgaukis tuo. Tačiau nedalink savęs visiems. Niekas negali užmegzti begalės santykių ir tuo pačiu metu visų jų palaikyti.
5. *Nelygink.* Neįsitrauk į „palyginimų žaidimus“. Tu geriau nei kas kitas supranti, kad yra žmonių, kurie turi trūkumų ar privalumų tam tikrose srityse. Lyginimai yra beverčiai ir tušti.
6. *Pagalvok apie lyderiavimo galimybę.* Nemanyk, kad tik pirmagimiai gali užimti lyderio pozicijas. Vidurinieji vaikai dažnai tampa puikiais vadovais ir lyderiais, kadangi jie puikiai įvaldę kompromisų, derėjimosi ir davimo kitam meną.

Geriausi patarimai jaunėliui:

1. *Prisiimk atsakomybę.* Ar tu vis dar spyriojiesi ir ožiuojiesi? Tu jau nebe mažas vaikas, atėjo laikas suaugti ir prisiimti atsakomybę bei pareigas.
2. *Mąstyk aiškiai.* Daugelis jaunėlių yra neorganizuoti, netvarkingi. Išmok po savęs palikti tvarką.
3. *Veik tyliai.* Jaunėliai dažniausiai būna „kompanijos sielos“. Ironiška, tačiau jie patys kankinasi dėl nuolatinio buvimo dėmesio centre. Todėl, pasiūlyk pagalbą kitiems ir atlik tai tyliai, neprovokuodamas ovacijų ir aplodismentų už savo poelgį.
4. *Nesistenk būti pernelyg nepriklausomas.* Suvok savo klaidas. Nekaltink kitų dėl prastos savo situacijos, net jei ir manai, kad jie ją sukėlė.
5. *Įsisąmonink savo turimas dovanas:* linksmumą, žavingumą, gebėjimą įtikinti. Naudokis tuo tinkamai ir tu būsi vertinamas bet kurioje situacijoje. Nesistenk visur ieškoti naudos sau, nesiek poplekšnojimo per petį už menkiausią savo indėlį, neklausinėk nuolatos „o kas už tai?“
6. *Pasidalink įvertinimu.* Jei tau patinka maudyti šlovės spinduliuose, dar nereiškia, kad kitiems tai nerūpi. Bendraudamas su kitais žmonėmis domėkis ir jų planais, jausmais bei mintimis.
7. *Susitikinėk su pirmagimiais.* Gali būti, kad jie tau pasirodys kaip labiausiai priimtini partneriai. Tačiau susituokęs nepamiršk, kad tavo vyras ar žmona nėra tavo „tėvelis“ ar „mamytė“.